

A roma mint követhető értékminta a könyvtárakban

A közeli és a távoli jövő roma könyvtárosa és roma olvasója

Konferenciát szervezett a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Békés megyei szervezete és a házigazda Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Mezőberényben az olvasóvá nevelés témakörében 2013. március 22-én.

Itt hangzott el előadásom, amely elsősorban a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár jó gyakorlatain keresztül mutatta be a címben megfogalmazott, hosszú távú stratégiaként is felfogható idea elérésének lehetséges módjait.

Az előadás szükségszerűen tömör, csak a fontosabbnak vélt lépésekre koncentráltó mondatait fejtem ki, így azok számára is tartogathat újdonságokat, akik részt vettek a konferencián.

Mielőtt belekezdenék mondanivalómba, szeretném leszögezni: a magyarországi roma társadalom művelődési szokásaiban is sokféle. Vannak olvasó és nem olvasó, kulturális fogyasztással élő és nem élő roma közösségek. Amikor a romák könyvtárhasználatáról, olvasási kultúrájáról beszélek, akkor elsősorban saját vasi, zalai, somogyi, baranyai, Kecskeméti és Szolnok környéki, nógrádi, hevesi, Miskolc környéki és budapesti tapasztalataimra hagyatkozom, a vonatkozó szakirodalom mellett. Ez összesen 74 település roma közösségeinek konkrét ismeretét jelenti Kerecsendtől Zalakomárig, Csörötnektől Varsányig, és van köztük magyar, cigány és beás anyanyelvű közösség is.

Csak olvasó emberekből lesz könyvtáros – a romák esetében is

Nagyon örültem, hogy a konferenciát megnyitó mezőberényi polgármester, Siklósi István túllépett a formalitáson, és arról mesélt, hogyan is vált olvasóvá. Utolsó mondataként feltette a kérdést: vajon helyes-e az olvasóvá nevelés mint cél, nem kellene-e információ- vagy szöveghasznosító könyvtárhasználót képeznünk inkább?

Úgy gondolom, a két cél közül nem választani kell, hanem mindkettőt művelni: egyrészt tanítani az információhasznosítás különböző módjait, másrészt az értő, élményt adó olvasás technikáit. Az értő olvasás olyan kompetencia, mely az internet korszakában is szükséges, amely kell ahhoz, hogy a mai információövezetben ne legyen kiszolgáltatott, védtelen az ember. Ez a romákra is igaz; nekik is kell tudni értőn olvasni a szerződéseket, a munkautasításokat, a pályázatokat, vagyis a munkájukhoz, életükhöz funkcionálisan szükséges iratokat, olvasnivalókat, és akkor még nem is beszéltünk az élményszerzés fontosságáról. Éppen azért esélytelen sok roma és nem roma felnőtt ma a munkaerőpiacon, mert nem tud elég jó színvonalon olvasni, írni – sem hagyományosan, sem elektronikusan.

Ezért előadásom első, axiómaként megfogalmazott mondata is ezt hangsúlyozza: *csak értőn olvasni tudó, rendszeresen olvasó roma fiatal válhat értelmiségi vagy kulturális munkakört betöltő emberré, esetünkben könyvtárossá.* Az olvasást és a könyvtárhasználatot befektetésként kell tudnunk bemutatni a nem olvasó közösségekben is; olyannak, ami által jövedelmező és presztízst adó könyvtáros munkahelyhez juthat bárki.

Az olvasó emberek akaratából létezhet csak a könyvtári rendszer

Az előbbi axióma fordítva is igaz, *csak az olvasó emberek, az olvasás képessége és igénye, az információéhség tarthatja fenn a könyvtárakat,* akárcsak a társadalom legtöbb intézményét. Ezt hangsúlyozni, azért szükséges, mert a tudás és a tudás forrásai ugyanolyan árucikkek, mint bármi más, így adhatók, vehetők, monopolizálhatók, akár ki is sajátíthatók.

A könyvtári rendszer fennmaradása is nagymértékben függ attól, hogy az olvasás marad-e az információszerzés és -feldolgozás egyik fő eszköze, függetlenül attól, hogy hol az olvasnivaló: a kezünkben papíron, az interneten vagy telefonon, tableten. A könyvtár és az internet már kialakította „élettársi viszonyát”, hiszen úgy tűnik, a könyvtáraknak szüksége van erre a tudást röpiteni képes sokoldalú eszközre, amelylyel az összegyűjtögetett, rendszerezett, feldolgozott ismereteket, élményeket szolgáltatni tudja. De az internetnek is szüksége van információrendszerező és -hitelesítő, tudásgyarapító munkatársakra, éppen ilyen lehet az évezredek információfeldolgozási tapasztalattal bíró könyvtári rendszer. Mindez azonban csak számunkra nyilvánvaló; a könyvtárról alkotott előítéletekben, de még néhány olvasónk szemléletében is tetten érhető az internet képviselte új és a könyvtár képviselte régi világ „harcának” képe. Sokkal intenzívebben kellene tudatosítanunk a világgal: az internet világa már a könyvtárban is él, és a könyvtár is megtalálható a világhálón.

A szegénységben vagy kulturális szokásvilágában hagyományai miatt zártabb roma közösségekben az internet hozhatná el a legolcsóbban elérhető, legteljesebb tudást, azonban segítség nélkül, információhasználati technológiák ismerete nélkül nem juthatnak ehhez a tudáshoz. Ma több könyvtárban, így nálunk, Nagykanizsán is az internet elérésének lehetősége csábítja be a roma fiatalokat a könyvtárba, tehát rajtunk is áll, hogy csak könyvtárba járó internetezők maradnak-e vagy elindulnak az olvasás útján, a könyvtárainkba található többi tudás felé.

Presztízse kell legyen a könyvtári szolgáltatásoknak, az olvasásnak és aktív, nyitott, integratív könyvtárképnek kell kialakulnia a roma közösségekben, például ahhoz, hogy a közülük érkező politikusok is értsék: minden kistélepülésen ma a lehető legjobb könyvtári szolgáltatásokhoz kell hozzáférést biztosítani az esélyegyenlőségért, a társadalom működőképességéért. *A roma integrációhoz szükség van a könyvtári rendszerre!*

Látható roma könyvtáros és roma kultúra

Láthatóság. Az előbbiekből is következik: nagyon fontos a láthatóság, a meg tapasztalhatóság ahhoz, hogy elindulhasson a kulturális integrációs folyamat. Lát-

hatóság kell ahhoz, hogy az előítéleteket valós képekre, tapasztalatokra tudjuk cserélni; legyenek személyes példáink roma olvasókról, alkotókról, ismerjünk roma alkotásokat saját könyvespolcainkról is, amikor beszélgetünk erről valakivel. A romák mássága ne leküzdendő akadály, megértendő és feltétlen megváltoztandó sajátosság maradjon, hanem több lehetőség, izgalmas szakmai kihívás. Csak a személyes tapasztalat nyomán indul be az egymás megismerésére törekvő *kölcsönös tanulási folyamat* a roma könyvtárlátogatók, rajtuk keresztül a helyi roma közösség, a nem roma könyvtárlátogatók és a könyvtárosok közt. Hasonlít ez az akadálymentesítéshez. Nem mindegy, hogy egy könyvtári teret úgy rendezünk be a mozgáskorlátozottak számára is alkalmasnak, hogy nincs személyes, gyakorlati tapasztalatunk kerekesszékekkel való közlekedésről, vagy úgy, hogy a kialakításkor elhívunk kerekesszékekben mozgókat, akik bejárva a teret, kipróbálva a használatot, praktikus tanácsokat adnak. A Halis István Városi Könyvtár módszerei közül ez az egyik alapvető eljárás: az érintettek bevonása a szolgáltatásfejlesztésbe.

Személyes minták – a küszöbfélelmek feloldására. A láthatóság fordítva, magában a roma közösségben is elengedhetetlen a tanulási folyamathoz: a roma gyerekeknek is szükséges az olvasó szülő, a nagyobb testvér, a könyvtárba járó korosztálybeli fiatalok mintája. A gyerekek ugyan találkoznak a könyvtárral az óvodai és iskolai neveltetésük során, azonban ez a találkozás nem ugyanolyan intenzív, érzelmi motivációjú, mint a család mintája. Sokszor tapasztalom és mozgó könyvtáros kollégáim is beszámoltak arról, hogy a könyvtárat nem ismerők leginkább valamiféle hivatalnak tekintik a könyvtárat, és nem engedik gyermeküket könyvtárba járni, beiratkozni, olykor a gyermek szándékai ellenére. Ez sokszor félelemből adódik: fél, hogy elveszik a könyv, és akkor jön a büntetés, konfliktus keletkezik. Ráadásul félelme sokszor megalapozott, mert otthoni körülményei nem teszik lehetővé a kölcsönzött könyv őrzését, megfelelő tárolását. Ilyen helyzetben sokat segít, ha a szülő tudja, hol a könyvtár, ki a könyvtáros, és milyen, mennyire nyitott a könyvtár. Ismeri, mert már látta, tapasztalta például a helyben olvasást és más kölcsönzésen kívüli szolgáltatást. Látja, hogy a könyvtáros partnernek tekinti őt. A könyvtárosnak is személyes tapasztalatának kell lennie ilyen esetekben arról, hogy mi is a gyermek igénye, az teljesíthető-e a szülővel való konfliktus nélkül, mikor megalapozott és mikor alaptalan a félelem.

Roma jelenlét a könyvtárban. A Halis István Városi Könyvtárban minden formájában megtapasztható a roma kultúra: van roma könyvtárosunk, szép számmal vannak roma olvasóink, az épületet használják programjaikhoz a roma civil szervezetek. Mindez tudatos, a lehetőségekből kiinduló tevékenység volt részünkről: például nem kerestünk égre-földre roma könyvtárost, hanem észrevettük egy roma fiatal bizonytalan szándékait, s amint, ahogy lehetett, foglalkoztattuk, lehetővé tettük számára a könyvtáros végzettség megszerzését, és nem eldugtuk a raktárba, hanem tudásához és képzettségéhez méltó könyvtáros feladatokkal bízunk meg, elvárva tőle a kollégáitól is megkövetelt minőséget.

Vezetői elkötelezettség. Mindez persze feltételez egy olyan könyvtárvezetőt, aki jól menedzseli a tanulási folyamatot, aki biztat, figyel, lehetőségeket teremt, nem gátolja, hanem segíti a roma ügyekben kompetens beosztottjait, és a teljes könyvtá-

ri tevékenységbe tudja illeszteni a roma olvasók, roma könyvtáros integrációs folyamatait. Esetünkben Czupi Gyula igazgató értő és toleráns menedzsere a könyvtárunkban zajló roma ügyeknek. Nemcsak az embert szeretném jó példaként említeni itt, hanem a szűk és tág szakmai és nem szakmai környezetében mindenki számára látható befogadó magatartását is. Ez a magatartás ugyanis azt üzeni a helyi roma közösségek vezetőinek, véleményvezéreinek: a könyvtárral könnyű és érdemes együttműködni, sőt, várja az együttműködést.

A roma világ és a könyvtári világ első találkozása

A roma közösségek kis településeken, kisvárosokban, nagyvárosok peremvidékein elsősorban a szóbeliségben élnek; nem olvasással, könyvtárhasználattal szerzik információikat, hanem egymástól, a tévéből, rádióból, ritkábban az internetről. Az általam ismert roma közösségek túlnyomó többsége ilyen. Ez nem értékítélet, nem jó vagy rossz szokásrendszer, hiszen értéket is létrehozhat (például mesélőt és közösséget, vagy az egymásra figyelő nagycsalád megőrzését). E közösségek jelentős hányada egyúttal szegény is, ami kulturális hátrányokkal jár, az olvasás és könyvtárhasználat tekintetében is.

Közösségből kiszakadó olvasó. A roma közösségeiből is kikerül olvasó, kultúrában dolgozó ember, de tanulmányai végeztével csak nagyon ritkán kerül haza, vagy marad saját közösségében. A távol lévő tanult, könyvtárhasználó roma családtag a közösség szemében lehet követendő minta, lehet egyfajta kulturális híd a közösség és külvilág közt, de lehet a közösségből végleg kikerült, elfeledett, rossz asszimilációs minta is. Aki a helyi közösség és a település könyvtárának viszonyában nincs jelen.

Nagykanizsán személyes ismereteim alapján mintegy 3500 roma él, folyamatos a bevándorlás a környékbeli falvakból (Somogyból is), és folyamatos az elvándorlás a nagyobb városok, elsősorban Budapest felé. Vannak, bár kis számmal, külföldön szerencsét próbálók is. Nos, a városban élő, különböző hagyományú (beás, kolompár, lovári, köszörűs, zenész, szinti stb.) romák gyermekei közül kevesen rendelkeztek érettségivel, a szocializmusban egy-kettő eljutott főiskolára. 1994-től, a Cigány Kisebbségi Önkormányzat működésétől kezdve egyre többen jártak középiskolába (többnyire esti és levelező tagozatokon), majd főiskolára, sok esetben könyvtárunk közreműködésével. Személyes ismereteim szerint az ezredforduló óta legalább 37-en jutottak el a főiskolai oklevélig vagy egyetemi diplomáig, de csak négyen kerültek haza közülük. Hárman olyan munkát végeznek, ami összefügg a helyi roma közösséggel. De mind a négyen rendszeres könyvtárhasználók.

Kölcsonös távolságtartás. Visszatérve az általánosabb tapasztalatokra: egy szóbeliségben élő, elsősorban a napi megélhetésre koncentráló, saját történetiségével nem nagyon törődő, döntően az ingyen elérhető tömegkultúra hatása alatt álló közösségből érkezik a gyermek, a fiatal a könyvtárba iskolája vagy barátai révén. Ott találkozik a könyvtárossal, aki olvasással él, folyamatosan hasznosítja a kultúra javait (bár a tömegkultúra-fogyasztás rá is jellemző). Ugyanez igaz a fel-

nőttképzésbe munkanélküliként, némiképp kényszerből bekapcsolódó roma felnőtt első könyvtárlátogatásaira is. Az első találkozásokkor megjelenhet egyfajta meg nem értésként a könyvtárlátogató roma esetében hangosság, szabadosság, vagy épp féltékenység, a könyvtári szabályok nem értése vagy el nem fogadása formájában, a könyvtáros esetében bizalmatlanság, fegyelmezési kényszer, kioktatás formájában. Leginkább küszöbfélelmeknek és küszöbreakcióknak nevezem e jelenségeket, mert ezek döntően az első néhány találkozáskor lépnek fel. A megoldás: e küszöbreakciók feloldása kitartó, higgadt és empatikus kommunikációval. Mi ezt javasoljuk, ezt gyakoroljuk a Halis István Városi Könyvtárban. Sokat segít, hogy van roma könyvtárosunk, mert néhány roma olvasó inkább elfogadja az ő véleményét, kérését, és ő pontosan látja az adott roma fiatal helyzetét a közösségen belül. Ezen kívül a kollégák is segítséget tudnak kérni tőle roma ügyekben.

Nyerhet vagy veszíthet-e olvasót a könyvtár, ha a roma közösségek felé fordul?

Az előadás előtt és után is kérdezték ezt kollégák, tehát – távolról nézve – fontosnak tűnő kérdés. Nyilvánvaló, hogy a magyar társadalomban (de a romák között is) elég sok romákat sújtó előítélet él, s azt lehetne gondolni, hogy ezek a könyvtárban is megjelennek.

Nagykanizsai tapasztalatunk az, hogy verbálisan, metakommunikációban valóban megjelennek, de csak nagyon ritkán okoznak konfliktust. Az láttuk, hogy az első olyan időszakban, amikor tömegesebben jelentek meg roma fiatalok a könyvtárban, elsősorban az internet szolgáltatását igénybe véve, illetve nekik szóló program kapcsán, több nemtetszést kinyilvánító olvasónk volt, de csak három olyanról tudunk, akik egy ideig emiatt nem jöttek a könyvtárba. A folyamatos roma jelenlét azután számukra is elfogadottá vált. Az viszont fontos, hogy a berzenkedésekből, a könyvtári előítélet-megnyilvánulásokból (például elülés a roma mellől, könyvtárosnak panaszkodás) azért sem lett veszteségünk, mert kollégáink megfelelően elemzik az adott helyzeteket (szét tudják választani a jogos felháborodásokat az előítéletes mondatoktól), és empatikusan, de szakszerűen kommunikáltak mindkét féllel. Így azt mondhatom: reálisan nincs veszély, hiszen százakat nyerhet meg olvasójának a roma közösségből a könyvtár, s a pillanatnyi rossz érzéseken kívül nincs veszteség. Meg kell jegyezni, hogy nemcsak a romákkal kapcsolatban van ez így, hanem az idősek és gyermekek együttes könyvtárhasználatakor vagy a kisgyerekekkel könyvtárba járók esetében is.

Kiindulás a személyes roma kapcsolatokból

A Halis István Városi Könyvtárban a nagykanizsai és dél-zalai roma közösséggel való együttműködésünk, együttélésünk emberöltőnyi múltra tekint vissza. A tapasztalat azt mutatja, hogy sokkal több lehetőségünk van kapcsolatot kiépíteni, elmélyíteni romákkal, roma olvasókat toborozni, mint elsőre gondolnánk. A legfontosabb, hogy közvetlenül a leendő, potenciális könyvtárhasználóból, azaz a roma közösséggel fenntartott személyes kapcsolatokból érdemes elindulni.

Az olvasókban rejlő lehetőség

A könyvtár nagykövetei. A roma közösségek a legközvetlenebbül a roma olvasókon, könyvtárlátogatókon keresztül érhetők el. Könyvtárunk nemcsak roma olvasóira, hanem minden olvasójára úgy gondol, mint munkatársára a könyvtárhasználók körének bővítésében, az olvasás terjesztésében. Ezért, aki önként megadja a lehetőséget, e-mailen minden programunkról értesítjük, hogy olvasóink a még nem könyvtárlátogató rokonaikat, szomszédaikat, ismerőseiket is hívják be a könyvtárba. Természetesen fontos az olvasók megtartása is, azonban amíg a lakosság kisebb hányada könyvtárhasználó, addig a nem könyvtárba járók sokaságából bővíthetjük leginkább olvasóközönségünket. A zártabb, főleg a külterületeken vagy szegregátumokban élő roma közösségben még fontosabb, ha van „nagykövetségünk”, azaz olyan olvasó, aki ismeri szolgáltatásainkat, érti a könyvtárhasználat nagy lehetőségeit az információhoz jutásban, és szereti az olvasók, könyvtárosok közösségét.

Mozgókönyvtárral is. Ebből következik, hogy azon kistelepülések könyvtári ellátásában, ahol a roma lakosság részaránya magas, főleg a fiatal és a fiatal felnőtt korosztályokban, nagy lehetőségek mutatkoznak. A Halis István Városi Könyvtár, mint szolgáltató könyvtár által eddig üzemeltetett mozgókönyvtári ellátásban Bocska, Csapi, Galambok, Garabonc, Zalakomár, Zalamerenye, Zalaszentjakab mondható ilyen településnek. E falvakban az olvasók nagy hányada, Zalakomárban például többsége roma. A sok roma olvasóval bíró mozgókönyvtári szolgáltató hely amolyan kísérleti laborként is működhet: pontosabb képet kaphatunk a roma közösségek olvasási szokásairól, ennek tapasztalatait hasznosíthatjuk a szolgáltatásfejlesztésekben, kezdeményezni lehet a roma kultúrával kapcsolatos vagy roma integrációt segítő programokat. A tavalyi legsikeresebb ilyen program a Csapi Örökhagyó Nap volt. Az örökhagyó napok olyan rendezvények a Nagykanizsa környéki falvak könyvtáráiban, ahol a falu idősebb lakóinak fényképeiből gyűjtünk a település könyvtári honlapjára való anyagot, közben fotózzuk a mai falut. A Csapiban működő, hátrányos helyzetű fiatalokat nevelő óvoda, iskola és kollégium roma tanulói együtt vettek részt a rendezvényen a falu idős magyar lakosaival. Jó hangulatban fényképeztek, szkeneltek, hallgatták az idős emberek fényképekhez fűzött beszámolóit.

Multikulturális tábor. Azok a roma olvasók, akik felnőttképzésük miatt, vagy roma kisebbségi önkormányzati tevékenységük során látogatnak először a könyvtárba, tehát nem kedvtelésből, hanem tanulási vagy információszerzési szándékkal, hídszerepet tölthetnek be közösségük felé. De ehhez az kell, hogy kialakuljon esetükben a személyes, bizalmon alapuló olvasó-könyvtáros együttműködés. Ők jól bevonhatók közösségük szervezésére, ha arra a könyvtár kéri őket. Nagykanizsán, amikor a hátrányos helyzetű 10–18 éves fiatalok számára multikulturális tábort szerveztünk egy pályázati projekt keretében, a szepetneki, nagyradai gyerekek könyvtárba járó családtagjuk közvetítésével, a nagykanizsai, pogányszentpéteri roma gyerekek közösségeik könyvtárba járó vezetőinek közvetítésével jutottak a lehetőséghez.

Romológus segítőkkel. Az olvasókban rejlő lehetőség a roma integráció ügyében még egy olvasói csoportot érint, azokat, akik romológiai képzésben részesül-

nek, illetve munkájuk során roma emberekkel is foglalkoznak. A könyvtárosnak ebből a körből van leginkább lehetősége szakmai segítőre szert tennie, olyan kapcsolati hálót szőnie, ami adott esetben segíteni tud.

A könyvtári projektekben rejlő lehetőségek

Ma a pályázati források jelentik a legnagyobb, sokhelyütt az egyetlen innovációs forrást. Könyvtárunk pályázik önállóan és más intézményekkel együtt is. A könyvtár ifjúságnak szóló programjai roma résztvevőin keresztül is el lehet jutni a roma közösségekhez, de itt még az is cél, hogy a programon részt vett roma diákokból könyvtárhasználók váljanak. A résztvevők túlnyomó többsége a programok keretében kerül először kapcsolatba a könyvtárral, de bekerülésük pillanatától próbáljuk követni „könyvtári életútjukat”.

Könyvtár mint „árukapcsolás”. Itt meg kell említenem, hogy a Halis István Városi Könyvtár igazgatója, Czupi Gyula nemcsak menedzseli a romákkal kapcsolatos könyvtári kezdeményezéseket, hanem közvetlenül is segít a tanulni, előbbre jutni vágyó roma fiatalokon. Az általa szervezett kanizsai gólyalábas csapat roma fiataljait folyamatosan invitálja a könyvtár roma programjaiba, így például egyikük a „Multikulti táborban” volt gitáros csoportvezető, és az olvasótáborosokat is tanította gólyalábazni. Ők kortárs segítőként nemcsak a romák, hanem magyar kortársaik felé is közvetítenek. Romáknak szóló programjainkon sem csinálunk mást, mint a nem romáknak szólókon: olvasásra nevelünk és könyvtárhasználatot oktatók. Viszont mások a módszerek, alkalmazkodunk a résztvevők kompetenciáihoz, ismeretszintjeihez. Egyszerű eljárásokkal próbálunk kis lépéseket megtenni, lehetőleg figyelve a résztvevők érdeklődési köreire és tiszteletben tartva személyiségüket.

Eredményességmutatók. 2011-ben „Könyvtáriskola” elnevezésű programunkban 219 halmozottan hátrányos helyzetű fiatal vett részt a nagykanizsai szakközépiskolákból, több mint 70 százalékuk volt roma. Közülük 3 volt csak könyvtártag, és senki nem kölcsönzött. Jelenleg 47-en beiratkozott olvasóink, és ők 106 dokumentumot kölcsönöztek. A „Multikulti táborokban” (2010-ben 2, 2012-ben 1 rendezvény volt) 97 fő vett részt, közülük 91 roma (81 beás nyelvű, 2 beás és cigány nyelvet egyaránt beszélő, 6 cigány nyelvű, 2 romungro családból származó. A táborozóknak ugyanis feltárjuk a cigány/beás nyelvhez való viszonyát és roma identitását). Közülük 36-an könyvtártagok, 507 könyvet kölcsönöztek, és rendszeresen jelzik, hogy szeretnének még könyvtári programokon részt venni.

A számok is mutatják, nem tudunk mindenkit elérni, nem tudunk mindenkit megtartani olvasónknak. Azt sem tudjuk biztosan mondani, mennyire változott a könyvtárunkról alkotott kép az érintett családokban. De örömteli, hogy a gyerekek, fiatalok szülei nemcsak érdeklődők, hanem részt is vesznek a könyvtári nyílt programokon, megszervezik a szegényebb roma szülők is a gyerekek bejutását a könyvtárba.

A roma szervezetekkel fenntartott kapcsolatok adta lehetőségek

A roma civil szervezetekkel kiépített kapcsolatokhoz meg kell ismerni hatókörüket és működésüket: mit adhat nekik és mit kérhet tőlük a könyvtár. Az első roma civil szervezetek megalakulásakor, még a rendszerváltozás idején, elsősorban a hagyományőrzés, a helyi roma kultúra megjelenítése volt a hangsúlyos, de már ekkor jelen volt minden általam ismert roma szerveződésben a helyi roma közösség szociális segítésének szándéka és gyakorlata. A rendszerváltozást követően egyre erősödtek a roma politikai szerveződések, és a hagyományőrzésről, kultúraápolásról áttevődött a hangsúly a roma társadalom teljes integrációjára, szociális és gazdasági körülményeik általános javítására.

Nagykanizsa könyvtára az 1980-as évek második felében kapcsolódott a helyi roma kulturális szerveződésekhez, segített önképzésükben, képzéseikben, kulturális megmutatkozásukban. A rendszerváltozás előtt az akkori Hazafias Népfront által is támogatott hagyományőrző cigányklubokkal, szerveződésekkel volt már kapcsolata a kanizsai könyvtárnak, de még nem voltak közös projektek, hosszabb távú együttműködések. Találkozásaink esetlegesek voltak. 1985 óta dolgozom a könyvtárban, így személyes tapasztalataim alapján mondhatom: a rendszerváltozás időszakában nem érte el a 20 főt a roma közösségben élő olvasóink száma, mára meghaladta a 200-at is. Az 1980-as években még roma kultúraszervező fiatalokból lett később roma civil szervezeti vezető, politikus vagy roma értelmiségi. Akkor alakult ki a kölcsönös bizalom, egymás gondolkodásának és tevékenységének megismerése. Általuk ismertük meg a nagykanizsai és a város környéki települések roma közösségeit.

Az 1989-ben létrejött Magyar Cigányok Kulturális Egyesülete nagykanizsai szervezete által rendezett táboroknak a könyvtár már a részese volt. 1990 után megalakult a Phralipe helyi szervezete, majd a Zala Megyei Romák Szövetsége. 1994-ben több kistelepülésen is, Nagykanizsán is megalakult a cigány kisebbségi önkormányzat. 2003-ban megalakult a DRVSZ, a dunántúli romák ernyőszervezete, amely manapság a nagykanizsai roma kisebbségi önkormányzat mellett a legtöbb oktatási programot nyújtó szerveződés. Az európai uniós csatlakozás után alakult meg roma fiatalokból az EURIFE, és zalai és somogyi roma diplomásokból, illetve felsőoktatásban tanulókból a Dunántúli Diplomás Romák Mindenkiért Egyesülete. A roma szervezetek mindegyikével kötöttünk együttműködési megállapodásokat. E szervezeteken kívül jó kapcsolatot tartunk fenn a nagykanizsai cigányvajdával, aki elsősorban szociális programokat valósít meg, de szívesen választja helyszínnek a könyvtárat. Látható, hogy a könyvtár nem minősíti a szervezeteket, mindenkivel együttműködik, aki nem szélsőséget képvisel, és aki által elérhet a roma közösségig. Nagykanizsán, de a nagyvárosokban is elmondható, hogy a különböző szerveződések a roma közösségeknek csak egy-egy részére hatnak, kevés az átfedés a hatóterületekben. Így van ez Nagykanizsán is: a legnagyobb hatókörrel rendelkező nagykanizsai Roma Nemzetiségi Önkormányzat (a CKÖ utódja), valamint a DRVSZ – mint két jogilag rendezett szervezet – és a cigányvajda mint a magyar jogrendben nem létező, laikus intézmény a nagykanizsai roma közösségek különböző rétegeire, csoportjaira van hatással, de vannak olyan roma csoportok is, akikre egyikük sem hat. Az is elmondható, hogy minden nagykanizsai roma szerveződés térségi szerepet is vállal, Dél-Zala több településén is jelen

van. Bár a politikai polarizáció szintén jellemző Nagykanizsán is, ez nem gátolta a könyvtár kapcsolatrendszerének bővülését, ugyanis a könyvtáraknak, a mi könyvtárunknak is nagy előnye, hogy politikailag semleges köztér, ahol mindegyik szerveződéssel otthon van személyes és intézményes kapcsolatai révén. Sőt, a könyvtár sok esetben adott helyet olyan roma közszereplőknek, szervezeteknek az együttműködésre, akik riválisai egymásnak a politikai palettán.

A roma értelmiséggel is e szervezeteken keresztül alakítottunk ki kapcsolatokat, ezek révén olyan szakemberek támogató–segítő csoportjára tettünk szert, akik szívesen vállalják a nem roma programjainkban való szakmai részvételt is. Fontos ez a szerep, küldetészerű, hiszen ők mutatják fel megjelenésükkel a tanuló, alkotó, értelmiségi életet élő roma képét a programokban résztvevő nem romák számára.

A kapcsolatoknak volt, van irodalmi szála is. Orsós Jakab író, fafaragó, aki a rendszerváltozás előtt a zalai romák egyik vezetőjének is számított, s akit a magyar íróársadalom (így Nadas Péter is) támogatott, sokszor megfordult könyvtárunkban és a környék könyvtáraiban író-olvasó találkozókon, roma napok keretében, a roma szervezetek táboraiban. A 2002-ben elhunyt író emlékét azóta a könyvtárunk internetes emléklapon őrzi, s eddig – a roma szervezetekkel együttműködve – négy emléknapot szerveztünk, ahol írásaiból és más magyar, cigány és beás nyelvű alkotásokból olvastunk fel. A felolvasók közt romák, könyvtárosok, nem roma olvasók egyaránt voltak.

A könyvtárban volt már roma fotókiállítás, nagycsaládos romák karácsonyi ajándékműsora, roma író, költő bemutatkozása, de tömegessége és hatása miatt a legfontosabbnak a roma szervezetek által indított képzések tűnnek. Helyet és infrastruktúrát adva e képzéseknek mindig belecsempészhettük a könyvtárhasználat megismertetését, egyes könyvtári szolgáltatások bemutatását, s mindegyik tanfolyamból nyertünk olvasót. Volt szociális- és házi gondozó képzés, pedagógiai asszisztens képzés, romani (cigány) és beás nyelvtanfolyam, legutóbb konfliktuskezelő tréning családi otthonban lakó romáknak. A roma szervezetek olyan programokat is rendeznek a könyvtárban is, ahol a résztvevők többsége nem roma, romákkal foglalkozó hivatalnok, ügyvivő, szakember. Ezek azért fontosak a könyvtár számára, mert bizonyítják más intézmények számára, hogy a könyvtár jó partner lehet minden romaprogramban.

A foglalkoztatásban rejlő lehetőségek

Polgári szolgálatból. Könyvtárunk a nem hagyományos (nem kinevezett vagy éves szerződéssel könyvtáros munkakörre szóló) foglalkoztatási formákban is nagy lehetőségeket lát olyan társadalmi csoportok elérésére, amelyekben alacsony a könyvtárhasználók és vélhetően alacsony az olvasók aránya. 2011-ig voltak polgári szolgálatos férfi dolgozóink különböző szintű végzettségekkel és ismeretekkel. Ennek a foglalkoztatási formának köszönhetjük roma könyvtárosunkat is, hiszen beás kollégánk ilyen módon került először munkakapcsolatba a könyvtárral. Dolgoznak, dolgoztak nálunk önkéntesek és gyakornokok szép számmal, közülük mindeddig csak egyetlen roma származású gyakornok volt, jelenleg egy iskolában tanít.

Közfoglalkoztatásból. A legjelentősebb kapcsolatteremtési lehetőség a közfoglalkoztatás (munkanélküliek, szabálysértők foglalkoztatása), hiszen ez a legtöme-

gesebb nem hagyományos, ráadásul egy-egy fő esetében viszonylag rövid idejű foglalkoztatás. Itt jórészt olyan társadalmi csoportból jelennek meg, amelyek nem könyvtárhasználók, olyan emberek, akik messze kerültek a tudás világától. Persze van köztük munkanélküli pedagógus vagy első munkahelyét váró fiatal is. Könyvtárhasználóvá válásuk egyben kaput is nyithat családjuk felé, de hosszú a folyamat. Náluk pontosan érzékelhető: hamar könyvtártaggá lehet valaki, és hamar otthonává válhat a könyvtár mint munkahely, de az olvasóvá, belső indíttatásból könyvtárhasználóvá válás sokkal hosszabb folyamat. Esetünkben az első, amit el szeretnénk érni, a pozitív, aktív, szolgáltató könyvtárkép kialakítása. Ha már valamennyire könyvtárhasználóvá váltak, akkor sor kerülhet a könyvtárhasználat és digitális írástudás fejlesztésére, tudatva, hogy erre akkor is készek leszünk, amikor máshol fog dolgozni. Mindez a könyvtár számára felnőttoktatási tapasztalatokat is hoz.

„Halis módszertan”

A Halis István Városi Könyvtár jó gyakorlatai minden tevékenységnél, kezdeményezésnél és együttműködésnél azonos alapelvekre és alapeljárásokra alapozódik. Ezeket az alapelveket és eljárásokat egyszerre próbáljuk érvényesíteni munkánk során. Ezekből sorolom fel a legfontosabbakat.

Bizalom, emberre hagyatkozás, tapintat. Amikor megjelenik könyvtárunkban egy roma olvasó vagy dolgozó, bizalmat kell adnunk neki, ugyanazokkal a feltételekkel, ahogy a nem romák esetében. Magára az emberre kell hagyatkoznunk, az ő értékeire és szándékaira, az ő képességeire és kompetenciáira. Ezt azért hangsúlyozom, mert a velünk kapcsolatba kerülő romák nem polgári műveltséggel rendelkező családból származnak, ez pedig nem kérhető számon rajtuk, ahogy más hiányaik sem. A tapintatra éppen ezért is van nagy szükség.

„Egész pályás letámadás”. Annak az elve, hogy egyszerre kell a roma olvasókkal, a nem olvasó romákkal, a roma szervezetekkel, a velük kapcsolatba kerülő könyvtárosokkal foglalkozni. Egyszerre kell elveket kidolgozni, érvényesíteni és gyakorlatokat kialakítani ahhoz, hogy eredményesek legyünk.

Előítéletek kezelése – kibeszéléssel. Fontos tudatában lennünk, hogy rengeteg művelődési szokásokat is megítélő előítélet él, hat a társadalomban, s ez, még ha sokkal finomabban, „illelemesebben” is, de beszűrődik a könyvtárba is. Természetes jelenség, amellyel együtt kell élnünk, amelyet adott esetben kezelni kell. A legfőbb gyógymód a tapintatos, de az előítéletek ellenében határozottan kiálló beszélgetés, a kibeszélés, és ebben sokat segít, ha a könyvtárosnak megfelelőek az ismeretei az előítéletek alanyáról. Befogadó, a másságot elfogadó könyvtár csak így alakítható ki. A romákkal kapcsolatos előítéletek területén az a tapasztalatom, hogy ha országos hírt felverő, a roma közösséget érintő negatív vagy pozitív esemény történik, arra úgy reagál a dolgozói kollektíva, mint az olvasóközönség. Ezekből a reagálásokból, illetve az ezek kapcsán kibontakozó beszélgetésekből sokat tanulunk, és a tanulságokat fel tudjuk használni a mindennapok kommunikációjában is.

Az előítélet megítélése nélkül. Alapelv, hogy nem ítéljük meg olvasóinkat egy-egy előítéletes félmondat, kifejezés, gesztus okán, de nem is bátorítjuk, erősítjük őket véleményükben. Kollégáim legtöbbször – nagyon helyesen – az elterelést használják ilyen esetekben. Meg kell jegyezni, hogy előítéletesség nem csak olvasótársakkal vagy a hírekkel kapcsolatosan fogalmazódik meg, hanem olykor könyvekkel, szerzőkkel kapcsolatban is. Itt is ugyanazt az eljárást követjük: meghallgatjuk az olvasót, majd meg nem erősítve őt, eltereljük a beszélgetést, tudatosítva, hogy másoknak érték az az alkotó, az a dokumentum, akit és amit ő nem szeretne olvasni vagy a polcon látni. Szerencsére nem gyakoriak ezek az esetek, és eddig még soha nem jutottak el olvasók közti konfliktusig.

Folyamatos menedzselés. A folyamatos menedzselés nélkül nem lehet fenntartani a roma ügyekben sem a tudatos tevékenységet. A folyamatosság, a tudatosság azért fontos, mert az esetlegességekben mindig vannak veszélyek.

Az értelmiségi léthez, művelődéshez szükséges infrastruktúra biztosítása. A Halis István Városi Könyvtár mindenkinek, a dolgozónak és könyvtárlátogatónak, biztosítja az értelmiségi léthez szükséges infrastruktúrát (információforrásokat, internetet, számítógépes infrastruktúrát a kutatáshoz, tanulmányíráshoz stb.). Roma kollégánk például a könyvtári infrastruktúra használata nélkül nem végezhetné volna el tanulmányait, mert otthonában semmiféle erre alkalmas helyiséggel, eszközzel nem rendelkezett. Fiatal roma olvasóink jelentős hányadának a könyvtár a tanulóhelye, találkahelye, művelődési színtere. Ennek biztosítása nagyon nagy érték egy lakhatási problémákkal küzdő roma közösség tanuló fiatalsága, felnőttjei számára. De számos nem roma olvasónk is a könyvtárat használja „dolgozószobául”. Az ilyen típusú a könyvtárhasználatokat minden vonatkozásukban igyekszünk támogatni.

Szociális és kulturális segítség együtt. Sok olyan könyvtárlátogatónk van – roma és nem roma egyaránt –, aki szociális okokból válik könyvtárlátogatóvá, és könyvtár-látogatási intenzitása szociális okoktól függ leginkább. Télen a könyvtárba jár melegedni, tisztálkodni, pihenni, és jellemző erre a könyvtárhasználói csoportra, hogy eleinte semmit nem olvas, vagy csak alibiként belelapoz mindenbe. Mi úgy fogjuk fel könyvtári ittlétüket, hogy – amíg a könyvtár szokásrendjébe illeszkednek – potenciális olvasóink, akiket rá kell vezetni saját érdekükben az olvasásra és a könyvtári szolgáltatások használatára.

Szolgálat és kezdeményezés. A könyvtárnak minden együttműködésben meg kell találnia a kezdeményezés lehetőségét, amit úgy tehet meg, hogy szolgálva a közös célt, megtalálja az együttműködésben a megfelelő kapcsolódási lehetőségeket. Így például roma szervezetek által végigvitt tanfolyamokhoz vagy konferenciákhoz dokumentumkiállításokkal, könyvtárbemutatókkal, ha bővebb tere lehet (elsősorban a hosszabb idejű képzéseken), könyvtárhasználati bemutatókkal és mini képzésekkel kapcsolódhat a könyvtár. Ezek mindegyike előfordult már roma képzések kapcsán.

Tudatosítás. A roma jelenlétet a könyvtárban nem kényszernek, hanem lehetőségnek tartjuk. Ezt tudatosítjuk kollégáinkban, környezetünkkel, és ebben a tuda-

tosításban nagyon jó, hogy van a roma közösségeket jól ismerő könyvtárosunk, nem is egy.

Összegzés

Együtt dolgozni, együtt élni – tanulási folyamat! Ha így fogjuk fel, akkor lépésekre tudjuk bontani tevékenységünket, akkor akár vissza is tudunk egyet lépni, ha szükséges, akkor a legfontosabb lépések egyike egymás megismerése lesz. Mik is akarunk lenni a romák számára? Az ő könyvtárunk is. Olyan könyvtár, amit maguk és közösségeik is magukénak éreznek, tudnak, ezért bizalommal fordulnak hozzá, szükségesnek tartják létét, tevékenységét, és elvárják tőle azt a minőséget, amit mindenki más számára is biztosítunk.

Ma a könyvtári rendszer azzal, hogy minden településen ott van és képes szolgáltatni – a roma integráció egyik igen fontos eszköze, kulturális infrastruktúrája. Szeretnénk, ha a mindenkori kulturális kormányzat is így tekintene ránk, és nem próbálna helyettünk más, láthatóan alacsony határfokkal működtethető rendszerek kiépítésével. De ehhez nekünk magunknak is folyamatosan készen kell állnunk.

A tárgyalt alapelveket, eljárásokat és módszereket egyszerre próbáljuk érvényesíteni munkánk során, és nemcsak a romák, hanem minden kulturális másságban élők (idősek, nagycsaládosok, hajléktalanok, bevándorlók) esetében is.

Kardos Ferenc